

ธรรมยุติกนิกาย : จุดเชื่อมต่อพุทธศาสนาจากลังกา มอญ สู่สยาม
Dhammayuttikaniyaka : Buddhism's Connecting
Point from Lanka to Mon to Siam

¹พระมหาปุ่นณฺ์สมบัติ ปภากรโ, พระครูสมุห์ธนโชติ จิรธมฺโม²
และประทีป พีชทองกลาง³

Phramaha Punsombat Pabhakaro¹, Phrakrusamu Thanachot Ciradhammo²,
Prateep Peuchthonglang³

^{1,2}สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

^{1,2}Department of Buddhism and Philosophy

^{1,2}คณะศาสนาและปรัชญา

^{1,2}Faculty of Religion and Philosophy

³คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์

³Faculty of Business and Administration and Liberal Arts

^{1,2}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

^{1,2}Mahamakut Buddhist University Lanna Campus

³คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

³Faculty of Business Administration and Liberal Arts, Rajamangala
University of Technology Lanna

บทคัดย่อ

บทความนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์หลายอย่าง เช่น การค้า วัฒนธรรม การเมือง ศาสนา ซึ่งล้วนเป็นส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงกันอย่างมีนัย และความสัมพันธ์เหล่านี้มีผลต่อการพัฒนาประเทศ รัฐโบราณกษัตริย์ไทย เช่น ล้านนา สุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ เมื่อคราวสร้างบ้านแปลงเมืองมักจะคำนึงถึงการสร้าง

ความเข้มแข็งด้านศาสนาเป็นอันดับต้น มากกว่าทำเลที่ตั้งเมืองด้วยซ้ำ เนื่องด้วยศาสนาเป็นพลวัตในการสร้างความกลมเกลียว เป็นปึกแผ่น หากไร้ศาสนาเสีย “รัฐ” ก็จะเป็น “รัฐพิการ” ยากจะพัฒนา พุทธศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างและพัฒนารัฐ พัฒนาสังคมและส่งต่อไปยังประเทศอื่น เห็นได้จากประเทศเหล่านี้ คือ ลังกา มอญ สยาม ในฐานะประเทศเอกราชที่มีพระพุทธรูปเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง เมื่อถึงคราวเสื่อมถอย ผู้นำรัฐก็จะสนับสนุนการปฏิรูปฟื้นฟูและถ่ายทอดไปยังเมืองพุทธอื่นๆ เช่น ธรรมยุติกนิกายในประเทศไทย ที่นับว่าเป็นคณะสงฆ์สายปฏิรูป

คำสำคัญ: ลังกา, มอญ, สยาม, การปฏิรูป, ธรรมยุติกนิกาย

Abstract

This article highlights many relationships, such as trade, culture, politics, religion, which are essential to the implicit connection. And these relationships have an effect on the development of the country. Ancient states, Thai kings, such as Lanna, Sukhothai, Ayuthaya, Rattanakosin, Religious strength is prioritized when building houses and cities. more than just the location in the city Because religion has an important role in fostering peace and unity. if there is no religion, the "state" is a "disabled state" difficult to develop. Buddhism is involved in building and developing the state. Develop society and pass it on to other countries Seen from these countries, Lanka Mon Siam, as a royal country with Buddhism as a feeder When the state leaders retreated, the state leaders would support reform, rehabilitation, and transfer to other Buddhist cities such as Dhammayuttikaniyaka in Thailand Which is considered a reformed Sangha

Keywords: Lanka, Mon, Siam, Reformation, Dhammayuttikaniyaka

บทนำ

ตลอดระยะเวลา 45 พรรษา นับแต่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระองค์เผยแผ่คำสอนและสิ่งที่ตรัสรู้เพื่อบรรเทาทุกข์ของสรรพสัตว์ ภายหลังปรินิพพานพระอรหันต์สาวกผู้ปฏิบัติตามก็ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาและรวบรวมคำสอนของพระองค์ที่รู้จักในนาม “สังคายนา” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). 2553 : 50) ประมาณพุทธศตวรรษที่ 3 เมื่อสังคายนาครั้งที่ 3 เสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์ผู้อุปถัมภ์การสังคายนาในคราวนั้น ทรงเล็งการแนวทางในการขยาย ร่มเงาพระพุทธศาสนาสู่ภูมิภาคอื่น ๆ โดยเฉพาะในเอเชีย จึงได้ส่งพระธรรมทูตออกไปเผยแผ่ยังดินแดนต่าง ๆ โดยแบ่งเป็น 9 สายในความรับผิดชอบของพระมหาเถระพระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปสู่ภูมิภาคที่กำหนดไว้และแพร่หลายในเวลาต่อมา

การที่พระพุทธศาสนาจะดำรงมั่นในประเทศนั้น ๆ อาศัยปัจจัยหลายอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นผู้ปกครอง ประวัติศาสตร์ยืนยันชัดว่า ไม่ว่าพระพุทธศาสนาสามารถดำรงมั่นเพียงใด ที่สุดแล้วก็ย่อมตกอยู่ภายใต้วงจร “การเปลี่ยนแปลง” เสมอขึ้นต่ออาจเพียงแค่เสื่อมทรุดหนักสุดอาจเสื่อมสูญไปจากประเทศนั้น ๆ (เช่นในเอเชียกลาง) ที่คงเหลือเพียงร่องรอยประวัติศาสตร์เท่านั้น ดังนั้น การดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง จำต้องอาศัยพระราชอำนาจและพุทธศาสนูปถัมภกของสถาบันกษัตริย์ ไม่เคิล ไรท์ (2562) กล่าวว่า เมื่อคราวศาสนาเสื่อมทรุด รัฐก็ให้การอุปถัมภ์ปฏิรูปทั้งในส่วนของ คัมภีร์และบุคลากรทางศาสนา เมื่อมันคงเต็มที่แล้ว ก็เผยแผ่และขยายไปสู่ประเทศอื่น อาศัยวิสัยทัศน์อันยาวไกล การทำงานหนักและจริงจัง เช่น ลังกา ซึ่งเป็นประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา ประเทศอื่น ๆ ก็ได้อาศัยเป็นต้นแบบและเอาแบบอย่างไปเผยแผ่ในประเทศตน ประวัติศาสตร์รัฐสยามพึงพาลังกา ลังกาอาศัยรัฐสยาม แม้มอญประเทศเองอาจจะไม่มีรูปแบบเป็นทางการเช่น 2 ประเทศต้น แต่การที่พระสงฆ์ยึดมั่นในข้อวัตรปฏิบัติและจารีตกัลยาณิสีมาวงศ์ ของ พระสุเมธมุนี (ชาย พุทธวิโส) ก็เป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดการปฏิรูปคณะสงฆ์และเกิดนิกายใหม่ในประเทศไทยที่เรียกว่า “ธรรมยุติกนิกาย” นอกจากมีผลในการขับเคลื่อนประเทศและสังคมแล้ว ยังมีสถานะเป็นคั่นช่องส่องการพระศาสนาอีกสายหนึ่งให้ดียิ่งขึ้นและนิกายธรรมยุตินี้ยังได้ขยายไปสู่เมืองพุทธอื่น ๆ เช่น กัมพูชา ลาว มอญ (พม่า) เป็นต้น

บทความวิชาการนี้ ต้องการนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ของ 3 ประเทศ คือ ลังกา มอญ และสยาม ความรุ่งเรือง และความดำรงมั่นของพระพุทธศาสนา นอกจากนั้น จะทำให้เห็นพัฒนาการของลังกาวงศ์จากประเทศลังกาสู่กัลยาณีสีมาของมอญิกาย จนที่สุดแปรสภาพเป็นธรรมยุติกนิกายในสยามที่สุด

พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ : ก่อเกิด ตั้งมั่น และเสื่อมทรุด

พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่จากอินเดียสู่ลังกาประมาณปี พ.ศ. 236 พระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์เป็นผู้อุปถัมภ์การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 ณ อโศการาม เมืองปาฏลิบุตร โดยมีพระโมคคัลลีบุตรเป็นประธานสงฆ์ ใช้เวลาอยู่ 9 เดือนจึงสำเร็จ ภายหลังสังคายนาครั้งนั้นเรียบร้อยแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราช ได้ส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา 9 สาย และ 1 ใน 9 สายนั้นมีพระราชาโอรส คือ พระมหินทเถระเป็นผู้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ยังกรุงอนูราธปุระ เกาะสิงหล (ประเทศลังกา) ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ (ลัทธิ ลอช, 2556 : 56) พระเจ้าอโศกกับกษัตริย์ลังกาเป็นพระสหายกัน พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้ให้การต้อนรับคณะพระธรรมทูตชุดนี้ด้วยความยินดี ซึ่งก็รวมทั้งได้มอบถวายมหาเมฆวันอุทยานให้เป็นวัดแห่งแรกเรียกว่า “วัดมหาวิหาร” เพื่อให้พระสงฆ์จำพรรษา นี่จึงเป็นเริ่มต้นของพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทในประเทศลังกานับแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ดังที่ สมบุรณ์ บุญฤทธิ์ (2550 : 38) ได้อธิบายการเดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระมหินทเถระในครั้งนี้นักกล่าวกันว่า เป็นการนำศาสนาและวัฒนธรรม ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมจากประเทศอินเดียมาปลูกฝังในลังกาด้วย หลังจากพระพุทธศาสนาปักหมุดในลังกาอย่างมั่นคงแล้ว ต่อมาพระนางอนูราธเทวี พระมเหสีและสตรีบริวารจำนวนมากมีความประสงค์จะบวชบ้าง พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ จึงได้ส่งคณะทูตไปยังพระเจ้าอโศกทูลขอพระนางสังฆมิตตาเถรี พระราชธิดา มาให้การอุปสมบทแก่สตรีเหล่านั้น และในการเดินทางมาครั้งนั้นพระมหาเถรีได้นำ

กึ่งต้นมหาโพธิ์จากสถานที่ตรัสรู้มาปลูกประดิษฐานไว้ที่กรุงอนุราชปุระด้วยปรากฏกระทั่งปัจจุบัน

1. ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับพระพุทธศาสนา

ข้อบ่งชี้อีกประการหนึ่งที่ทำให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในประเทศลังกาก็คือ การที่สถาบันกษัตริย์ใส่ใจในพระศาสนาเป็นผลทำให้พระพุทธศาสนารุ่งเรืองและดึงดูดให้ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาอื่นมาเรียนรู้เอาเป็นแบบอย่างในเวลาต่อมา กล่าวคือ มีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรกนอกอินเดีย ในปี พ.ศ. 238 พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงทำบทธาบทพุทธศาสนูปถัมภในการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 4 ณ เมืองอนุราชปุระ มีพระมหินทเถระเป็นประธานทำอยู่ 10 เดือนจึงแล้วเสร็จ พระพุทธศาสนาตั้งมั่นในลังกา และประวัติศาสตร์ต้องจารึกกล่าวคือ สองร้อยปีต่อมาพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย (दनัย प्रिषाधः, 2557 : 257) โปรดฯ ให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 เมื่อปี พ.ศ. 433 ที่อาโลกเลนสถานมตเลชนบท มีพระรักขิตมหาเถระเป็นประธาน ทำอยู่ 1 ปีจึงสำเร็จ การสังคายนาครั้งนี้นับได้ว่าเป็นการจารึกพระไตรปิฎกแบบอักษรเป็นครั้งแรก ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาลังกาได้ทำสังคายนาพระไตรปิฎกมากถึง 4 ครั้ง เป็นเหตุให้การศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ยังมีการคัดลอกพระไตรปิฎกที่ผ่านการสังคายนาแล้วไปสู่ดินแดนต่าง ๆ ซึ่งก็รวมทั้งประเทศสยามด้วย (สัจจภูมิ ลอ 2526 : 39) ด้วยผลงานทั้งหมดทำให้ลังกาเป็นประเทศที่มีบทบาทโดดเด่นในการอุปถัมภ์และสืบทอดพระพุทธศาสนาอย่างเห็นได้ชัดเป็นรูปธรรม

สัจจภูมิ ลอ (2526 : 57) ได้อธิบายเพื่อให้เห็นภาพพระพุทธศาสนาในลังกามีความรุ่งเรืองและเสื่อมทรุดได้อย่างไร และเสื่อมด้วยสาเหตุใด รวมทั้งเมืองพุทธอื่น ๆ ในภูมิภาคตะวันออกไกลเข้ามามีความสัมพันธ์กับลังกาในเวลาไหนสรุปได้เป็นสามช่วงดังนี้

ช่วงที่หนึ่ง รัชสมัยพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ เป็นยุคแรกที่พระพุทธศาสนาประดิษฐานและเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง เห็นได้จากอาคารสถานที่ สถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากที่ยังหลงเหลืออยู่ปัจจุบันก็ยังปรากฏซากโบราณสถานต่าง ๆ ในกรุงอนุราชปุระ เช่น ภูปาราม วัดมหาวิหาร เป็นต้น

ช่วงที่สอง รัชสมัยพระเจ้าพุทธคามนีอภัยและพระเจ้าวัฏคามนีอภัย โปรดฯ ให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกและจัดถ้อยคำลงในใบลานเป็นครั้งแรก พระองค์ได้สร้างพุทธสถาน เช่น สุวรรณมาลิกเจดีย์ อภัยคีรีวิหาร สถูปอภัยคีรี และโลหปราสาท เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์สำคัญประการหนึ่งของคณะสงฆ์ กล่าวคือ พระสงฆ์กลุ่มหนึ่งแยกตัวออกจากมหาวิหาร (มหาวิหารวาสิ) ซึ่งเป็นนิายหลักและเกิดในรัชสมัยพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ออกมาตั้งตนเป็นกลุ่มอภัยคีรี (อภัยคีรีวาสิ) ความรุนแรงถึงขั้นที่พระเจ้ามหาเสนาหามิให้ใครใส่บาตรพระสงฆ์สายมหาวิหาร และยังให้มีการรื้อถอนอาคารสูงของวัดมหาวิหารมาสร้างที่อภัยคีรีด้วย นับได้ว่าเป็นยุคเจริญท่ามกลางความแตกแยก

ช่วงที่สาม พ.ศ. 1697-1730 ในรัชสมัยพระเจ้าปราคัมมพาทูที่ 1 พระโอรสของพระเจ้าวิชัยพาทูที่ 1 ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภในการชำระพระพุทธานุภาพให้บริสุทธิ์และรวมคณะสงฆ์ที่แตกแยกก่อนหน้านี้เป็นอันเดียวกันอีกครั้ง นอกจากนี้ยังได้สถาปนาสมเด็จพระสังฆราชปกครองสงฆ์ทั้งประเทศเป็นครั้งแรก ทรงสร้างวัดและสิ่งก่อสร้างทางพระพุทธศาสนาหลายแห่งที่ไปโลนนะ รุวะ เช่น พระพุทธรูป 4 ปางที่กัลปวิหาร ภูปารามแห่งไปโลนนะรุวะและสถูปคีรีวิหารแห่งไปโลนนะ รุวะ เป็นต้น ยุคนี้จึงถือเป็นยุคที่มีศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนาที่งดงามที่สำคัญคือลังกาได้กลายเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาในแถบนี้อีกครั้ง

2. พระพุทธศาสนาในยุคเสื่อมในลังกา

เมื่อพระพุทธศาสนาในลังกาเริ่มเข้าสู่ยุคเสื่อมด้วยความขัดแย้งทางการเมือง กล่าวคือ พระเจ้าปราคัมมพาทูที่ 1 ถูกพวกทมิฬจากอินเดียเข้ามารุกรานและตั้งถิ่นฐานมั่นคงขยายอาณาเขตออกไปเรื่อย ๆ จนถึงอาณาจักรสิงหลทำให้พระองค์ต้องถอยร่นและย้ายเมืองหลวงไปตามที่ต่าง ๆ ต่อด้วยนักล่าอาณานิคมชาวโปรตุเกสและฮอลันดาเข้ามายึดครองลังกา นี่เองยิ่งทำให้ขาดโอกาสในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ในรัชสมัยพระเจ้าสิริปราคัมมพาทูที่ 6 (ประมาณปี พ.ศ. 1953- 2005) ประเทศล่าอาณานิคมอย่างโปรตุเกสเข้ามาคุกคามลังกาอย่างรุนแรง ทำให้พระพุทธศาสนาที่ปึกหมุดแน่นนับพันปีต้องกระเทือนหนัก เนื่องด้วยนักล่าอาณานิคมตั้งศาสนจักรที่เมืองโคลัมโบและเผยแพร่

ศาสนาคริสต์อย่างเป็นทางการเป็นระบบควบคุมไปกับการทำลายพระพุทธรูปศาสนาไปด้วย กล่าวคือ พระสงฆ์ถูกจับ วัตถุถูกเผา ชาวพุทธถูกบังคับให้เข้ารีต หากผู้ใดไม่ยอมก็ถูกปล้นฆ่า มีการทำลายวัด ทบเจดีย์ เผาพระไตรปิฎกและจับพระสีก (สังฆุมิ ลอว, 2556 : 40) การเสื่อมทรุดของพระพุทธรูปศาสนาด้วยอำนาจการเมืองยังคงเป็นไปต่อเนื่อง นั่นก็คือ ในรัชสมัยพระเจ้าธรรมपालะ ดองยวง (พ.ศ. 2085-2124) โปรตุเกสเข้ามาตั้ง ศูนย์การค้าเครื่องเทศตกตวงเอาทรัพยากรธรรมชาติของลังกาพร้อมกับเผยแผ่ศาสนา คริสต์ในประเศลังกาอย่างหนัก ทำให้พระพุทธรูปศาสนาได้รับผลกระทบอย่างมาก โปรตุเกสบังคับให้พระเจ้าธรรมपालะและพระมหาลีเข้ารีตนับถือศาสนาคริสต์และ ต้องบำรุงศาสนาคริสต์ด้วย นี่เองยังทำให้พระพุทธรูปศาสนาต้องพบกับความเสื่อมทรุด แม้วัดและศาสนสมบัติก็ตกอยู่ภายใต้การดูแลของหมอสอนศาสนา

กระบวนการทำลายล้างพระพุทธรูปศาสนาในลังการุนแรงยิ่งขึ้น ในรัชสมัย พระเจ้าราชสิงห์ที่ 1 ซึ่งไม่ชอบใจพระพุทธรูปศาสนา สั่งการให้เจ้าหน้าที่บ้านเมือง เมื่อเห็นพระภิกษุสามเณรที่ไหนก็ให้จับไปประหารชีวิตได้เลย ทำให้ศาสนาพุทธ ที่มั่นคงในลังกามายาวนานต้องขาดช่วงไป พระภิกษุสามเณรต้องการครองสมณเพศ ต้องปลีกตนหรือไม้ก็ต้องทำตัวให้กลมกลืนกับชาวบ้าน ทำให้พระสงฆ์ส่วนหนึ่ง ต้องลดศีลเหลือแค่ศีล 10 เท่ากับสามเณร นอกจากนี้ยังต้องประกอบอาชีพเหมือน คนทั่วไป เพราะไม่มีใครกล้าใส่บาตรทำบุญ สนับสนุนกิจการพระศาสนา ถ้าใคร ฝ่าฝืนชาวโปรตุเกสเห็นจะต้องเด็อดร้อนทั้งผู้ให้และผู้รับ สร้างความเจ็บปวดให้กับ ชาวลังกา ยิ่ง กระทั่งปี พ.ศ. 2200 ฮอลันดา นักล่าอาณานิคมอีกประเทศ เข้ามา มีอิทธิพลในลังกาแทนโปรตุเกส มองเห็นคุณค่าและโอกาสในการฟื้นฟูพระพุทธรูปศาสนา จึงขอให้สยามส่งสมณทูตไปฟื้นฟูพระพุทธรูปศาสนาในลังกา พระอุบาลีมหาเถระ (บรรณานิกร, 2561) หัวหน้าสมณทูตได้นำคณะสงฆ์สยามเดินทางไปถึงลังกา เมื่อปี พ.ศ. 2276 และได้ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่ชาวลังกากว่า 3,000 รูป จึงก่อเกิดนิกายสยามวงศ์หรือสยามอุบาลีวงศ์หยั่งรากลึกในลังกาสืบต่อมาเกิดเป็น สยามวงศ์ในปัจจุบัน

พระพุทธศาสนามอญ : ก่อเกิด และเสื่อมทรุด

ภวมินทร์ วาดเขียน (2553 : 35) ได้ให้ข้อมูลไว้ว่า ก่อนที่ชาวมอญประเทศจะนับถือพระพุทธศาสนานั้นก็นับถือความเชื่อที่หลากหลาย เช่น ผีบรรพบุรุษ ศาสนาผีตาม เป็นต้น เช่นเดียวกับ พระอัครเดช ญาณเตโช (2558 : 1) ให้ความเห็นว่าก็เหมือนกับชนชาติอื่น ๆ ในแหลมอินโดจีน กล่าวคือ คนส่วนใหญ่ก็นับถือบูชาวิญญาณ ภูตผี ปีศาจ ผีบรรพบุรุษ และที่มีบทบาทมากที่สุดก็คือ “นัด” (nat) ผีชนิดนี้ดำรงอยู่ในฐานะเป็นทั้งพระภูมิเจ้าที่ เป็นทั้งเทพยดา เป็นผู้บันดาลธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศ ตลอดจนเป็นเจ้าของพิทักษ์รักษาบ้านเมือง แท้จริงแล้วผี“นัด”นี้คือ วิญญาณของผู้ที่ตายจากโรคภัยไข้เจ็บ เช่น ถูกฆ่า ตกน้ำตาย เป็นต้น แต่เป็นภาพประทับใจของผู้คนจึงได้ยกฐานะเป็นนัด

พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในรัฐมอญมีร่องรอยพุทธศาสนาทั้งแบบเถรวาทและมหายานควบคู่กัน สุกัญญา เบาเนต (2551 : 3) กล่าวว่า มอญประเทศถูกผนวกเข้ากับประเทศพม่าปัจจุบัน มาจากหลายสาเหตุด้วยกัน คือ ความไม่มั่นคงของสถาบันกษัตริย์ ชนชั้นผู้นำแย่งชิงอำนาจ ไม่มีความสามัคคีภายในชาติ แบ่งฝักฝ่ายจนเกิดสงครามกลางเมือง และด้วยความที่เป็นรัฐเล็ก ๆ ทำให้รัฐใหญ่กว่ามีอำนาจต้องการขยายอำนาจทางการเมืองและต้องการทรัพยากรที่มีอยู่จำนวนมากในรัฐมอญเข้าไปแทรกแซงความเป็นรัฐเอกราช ทำให้รัฐมอญล่มสลายและถูกผนวกเข้ากับประเทศพม่าในที่สุด ในประเด็นนี้ชาตวิทย์ ปรีชาพาณิชพัฒนา (2564 : 4) อธิบายว่า พระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐ เมื่อรัฐไม่มั่นคง พระพุทธศาสนาก็คงอยู่ไม่ได้ เพราะไม่ได้รับการสนับสนุนและเป็นศาสนาแบบชาวบ้าน พระสงฆ์มีความเห็นหลากหลายแตกแยกเป็นหลายคณะ จึงคงอยู่รอดเป็นเพียงประวัติศาสตร์ชาติ กระทั่งถึงรัชสมัยพระเจ้าธรรมเจดีย์ พ.ศ. 2015 – 2035 กษัตริย์มอญที่มีชื่อเสียงในการปฏิรูปส่งเสริมพระพุทธศาสนาจนมั่นคงในมอญประเทศ

1. พระเจ้าธรรมเจดีย์ กษัตริย์ผู้ปฏิรูปพระพุทธศาสนาในรัฐมอญ

ณรงค์ คลองแถว (2555 : 12) ได้อ้างถึงกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ได้เล่าถึงพระราชประวัติของพระเจ้าธรรมเจดีย์ว่า พระเจ้าหงสาวดีธรรมเจดีย์พระองค์นี้มีได้เป็นราชสกุลแต่เดิม แต่เป็นสามเณรอยู่วัดศรีปรางค์ในเมืองหงสาวดี

แต่เป็นผู้ฉลาดรอบรู้พระไตรปิฎกและเป็นนักพูดเทศนาที่มีคนนิยมมาก จนถึงราชธิดาของพระเจ้าราชาธิราชรับเป็นโยมอุปฐากด้วยทรงเมตตาแต่ครั้งเป็นสามเณร ต่อมาอุปสมบทได้ฉายาว่า “ปิฎกธ” เมื่อสงครามสิ้นสุด พม่ากับมอญเป็นไมตรีกัน พระธรรมราชาได้รับแต่งตั้งเป็นองครักษ์ทนายาท พระเจ้าราชาธิราชยกพระราชธิดาให้เป็นมเหสีพระเจ้าอังวะ พระเจ้าอังวะอยู่ได้ไม่นาน ก็ถูกทำร้ายจนสิ้นราชสมบัติ พระนางตกทุกข์ได้ยากอยู่ในเมืองพม่าด้วยกับพระธิดา พระปิฎกธตามขึ้นไปคึดกลอุบายเพื่อพาหนี แล้วพากลับมายังเมืองหงสาวดีได้สำเร็จในปี พ.ศ. 1996 เมืองหงสาวดีว่างพระเจ้าแผ่นดิน อีกทั้งไม่มีเจ้านายสืบสกุล ชาวเมืองจึงเชิญพระนางครองราชย์สมบัติ พระนางจึงชวนให้พระปิฎกธลาสิกขามาช่วยราชการ และให้อภิเษกสมรสกับราชธิดา จึงมียศเป็นเจ้าและเป็นคนสำคัญในบ้านเมืองตั้งแต่นั้น 7 ปีต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นมหาอุปราชสำเร็จราชการแผ่นดิน พระมหาปิฎกธได้รับราชาภิเษกทรงนามว่า “พระเจ้ารามาริบัติ” พงศาวดารพม่าเรียกว่า “พระเจ้าธรรมเจดีย์”

จากพระประวัติทำให้เห็นว่า การที่พระเจ้าธรรมเจดีย์ เคยอุปสมบทในพระพุทธศาสนามีความรู้ความเข้าใจในพระไตรปิฎกอย่างแท้จริง ฌรณคฺคลองแถว (2555 : 16) ได้ให้ความเห็นว่า เมื่อเสวยราชสมบัติเป็นพระเจ้ากรุงหงสาวดีภารกิจเร่งด่วนที่ต้องดำเนินการ คือ การแสดงราชอำนาจในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ให้บริสุทธิ์ การสร้างความสมานฉันท์ต่อคณะสงฆ์ที่แตกเป็น 6 นิกาย ซึ่งต่างรังเกียจไม่ร่วมสังฆกรรมกัน ถือคติประเพณีแตกต่างกันเพื่อหลอมรวมเป็นอันเดียวกันให้ได้ (ภูวรินทร์ วาดเขียน, 2553 : 112-120) พระองค์ได้นิมนต์พระเถระคณาจารย์มาปรึกษาหารือ โดยทรงอ้างถึงบทบาทและเกียรติภูมิของพระเจ้าอโศกมหาราชในคราวที่ปฏิบัติตนเป็นศิษย์วัดชำระสมณวงศ์ให้บริสุทธิ์และดำเนินวิเทศศาสนบายส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภูมิภาคต่าง ๆ อีกทั้งทรงชี้ให้เห็นรากเหง้าของพระพุทธศาสนาในรัฐมอญ ซึ่งได้รับการสืบทอดจากพระโศณะและพระอูตตระที่เดินทางมายังมอญประเทศ ทรงปรารภกับพระสงฆ์ทั้งหมดว่า การจะฟื้นฟูพระศาสนาให้เป็นหนึ่งเดียวได้ ควรที่จะใช้ตัวอย่างการฟื้นฟูแบบลังกา จึงดำริในการส่งคณะสงฆ์ไปเรียนและนำรูปแบบแบบลังกาวงศ์มาเผยแผ่ที่รัฐมอญ พระองค์ทรง

ให้เหตุผลในการปฏิรูปคณะสงฆ์ครั้งนั้นว่า 1) เพื่อให้พระสงฆ์มีระเบียบปฏิบัติ มีข้อวัตรเป็นอันเดียวกัน ไม่รังเกียจกัน 2) เพื่อทำให้เกิดเอกภาพในสงฆ์ เป็นการง่าย ในการปกครองและดูแลกันในสังฆมณฑล และเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศ โดยใช้หลักพระศาสนานำ 3) เพื่อทำให้พระศาสนากลับคืนไปสู่วิถีสังฆะดังเช่น สมัยพุทธกาล แม้จะมีการปรับปรุงก็อยู่ภายใต้กรอบมหาประเทศอันเหมาะสม 4) เพื่อให้ผู้เข้ามาบวชใหม่เห็นเป้าหมายชัดเจน คือ มีพระนิพพานเป็นที่ตั้ง โดยในระหว่างทางนับเป็นการสั่งสมบารมี ให้ยึดหลักเถรวาทอย่างเข้มข้น และ ผู้เข้ามาบวชมุ่งหมายในการบวชด้วยศรัทธาเพื่อความบริสุทธิ์ 5) เพื่อให้พระเถระ คณาจารย์ทุกนิกายเดินทางไปพร้อมกันเพื่อศึกษาพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ซึ่งผ่านการปฏิรูปทำให้เกิดจารีตที่บริสุทธิ์ถูกต้องตามพระไตรปิฎกแล้วที่วัดมหารัชมงคล ประเทศลังกา

2. การปักหมุดพระพุทธศาสนาจารีตลังกาวงศ์ในประเทศมอญ

เมื่อปี พ.ศ. 2018 พระเจ้าธรรมเจดีย์จึงได้ส่งพระเถระพร้อมพระภิกษุ บัณฑิตสมณะ (พระผู้ติดตาม) จำนวน 44 รูปเดินทางไปยังลังกาโดยใช้เรือ 2 ลำ ดังที่กล่าวในตอนต้น มัลลิกา ฎมะธนและคณะ (2556 : 1) กล่าวว่า กฎเหล็กประการ หนึ่งของลังกาวงศ์ก็คือ การที่ลังกาวงศ์จะให้การอุปสมบทแก่ผู้มาจากแดนไกลนั้น ผู้ประสงค์บวชจะต้องลาสิกขาจากสมณเพศเป็นคฤหัสถ์ก่อนแล้วจึงให้อุปสมบทใหม่ เพื่อให้ “รับ” ความเป็นลังกาวงศ์นั่นเอง เจ้าเมืองลังกาทรงทราบจึงโปรดฯ ให้เอาเรือ ขนานทอดทำเป็นโบสถ์กลางแม่น้ำกัลยาณีในเขตพระนคร แล้วให้คณะสงฆ์ลังกา “บวชแปลง” พระมอญ โดยมีพระวันรัต สังฆนายกฝ่ายอรัญญวาสีเป็นอุปัชฌายะ ให้อุปสมบทแก่พระมอญชุดหนึ่ง พระธรรมกิตติ สังฆนายกฝ่ายคามวาสี เป็น อุปัชฌายะบวชพระมอญชุดหนึ่ง ศิลาจารึกกัลยาณีบนที่กไว้ว่าในวันบวชนั้นพระสงฆ์ ลังกาให้ใช้ชาวประเทศอื่นซึ่งไปคอยอยู่ก่อนบวชเสียก่อน จึงให้พระมอญบวช และ ก่อนบวชถูกบังคับให้สึกจากสมณเพศเสียก่อนแล้วจึงได้รับบรรพชาอุปสมบทใหม่ เพื่อให้เป็นลังกาวงศ์โดยบริสุทธิ์ (ณรงค์ คลองแก้ว, 2555 : 4) ประเด็นนี้ ถูกถ่ายทอด และสอดคล้องกับธรรมเนียมของคณะธรรมยุติกนิกายในประเทศไทยที่นิยมให้ ผู้มาจากที่อื่นอุปสมบทใหม่เข้าสำนัก

หลังจากพระสงฆ์มอญได้รับการบรรพชาและอุปสมบท ณ สีมากลางแม่น้ำกัลยาณีแล้ว ด้วยการยกย่องอย่างสูง พระเจ้าภูมิเนกพาหุพระราชทานนามแก่พระสงฆ์เหล่านั้นด้วยความเคารพว่า “สามี” หรือ “สวามี” (มีสถานะเช่นเดียวกับพระราชอาของคณะสงฆ์ไทย) พระสงฆ์ทั้งหมดพร้อมกับพระมหาเถระชาวลังกา 3 รูป คือ พระธรรมกิตติ พระวันรัต และพระมังคละ จึงเดินทางกลับมายังประเทศมอญด้วยนี้จึงนับเป็นก้าวแรกของการปักหมุดพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ในประเทศมอญ

หลังจากนั้น พระเจ้าธรรมเจดีย์ได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้กำหนดสถานที่สำหรับสร้างอุโบสถเป็นวิสุทฐคามสีมาที่ถูกต้องตามพระวินัยเพื่อให้คณะสงฆ์ที่บวชแปลงทำสังฆกรรมและขยายลัทธิ พระองค์ทรงเลือกสถานที่สำหรับสร้างอุโบสถที่ทิศตะวันออกพระธาตุมูเตา ชานเมืองหงสาวดีให้พระสงฆ์บวชแปลงทำพิธีผูกพัทธสีมาแล้วสร้างอุโบสถที่นั่น และอุโบสถที่ทำสังฆกรรมนั้นให้เรียกชื่อตามแม่น้ำที่อุปสมบทในลังกาว่า “กัลยาณีสีมา” แปลว่า ขอบเขตการทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ที่ได้รับการอุปสมบทจากแม่น้ำกัลยาณี เมื่อผูกพัทธสีมาเสร็จแล้วพระองค์โปรดฯ ให้กุลบุตรชาวมอญ อุปสมบทเป็นลังกาวงศ์ในสีมากัลยาณีนี้อย่างต่อเนื่องจาริกกัลยาณีซึ่งเป็นจาริกโบราณของอาณาจักรมอญที่พระเจ้าธรรมเจดีย์โปรดฯ ให้จาริกประวัติศาสตร์ฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในเมืองมอญ ในโอกาสที่มีการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในรามันประเทศและผูกพัทธสีมาพระอุโบสถกัลยาณีสีมาที่เมืองหงสาวดี ในปี พ.ศ. 2019 กล่าวว่า พระเจ้าธรรมเจดีย์โปรดฯ ให้พระสงฆ์ทั่วแผ่นดินมอญสักสมแล้วให้อุปสมบทใหม่กับคณะสงฆ์ที่บวชแปลงมาจากลังกา ปราบกฐินพระบวชในคณะกัลยาณีสีมาถึง 15,666 รูป ด้วยเหตุนี้ทำให้คณะสงฆ์แบบลังกาวงศ์ในนามกัลยาณีสีมาปักหมุดมั่นคงในรัฐมอญสืบมา เพื่อให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงทั้งทางการเมืองและพระพุทธศาสนาในมอญประเทศชัดเจนยิ่งขึ้น ภูวมินทร์ วาดเขียน (2553 : 104-106) ได้สรุปเหตุการณ์สำคัญตั้งแต่ต้นจนถึงรัชสมัยของพระเจ้าธรรมเจดีย์ 5 ยุคดังนี้

ยุคแรก พุทธศตวรรษที่ 11 หรือก่อนหน้านั้นหลายร้อยปี พระพุทธศาสนาเป็นที่รู้จักในพม่า เห็นได้จากจารึกต่าง ๆ ที่ค้นพบซึ่งเขียนเป็นภาษาบาลีด้วยอักษรแบบอินเดียตอนใต้

ยุคที่ 2 สมัยพระเจ้าอโนรธามังช่อ (พ.ศ.1587-1620) ได้ชำระพระพุทธศาสนาในพม่าเหนือให้บริสุทธิ์ โดยอาศัยคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ได้จากเมืองมอญเป็นหลักเทียบเคียงกับคัมภีร์ของลังกา

ยุคที่ 3 ภิกษุอุตตราชีวะกับท่านอปฏุกุศิษย์ (ประมาณ พ.ศ. 1743) ไปศึกษาที่ลังกา ภิกษุอปฏุกุได้รับการอุปสมบทกลับมาไม่ยอมรับพระมอญว่าเป็นพระไม่สมบูรณ์ บกพร่องในการบวช จึงตั้งนิกายสิงหล ทำให้เกิดมี 2 นิกายในพม่าเหนือแล้วขยายตัวจนถึงพม่าใต้

ยุคที่ 4 ลัทธิลังกาวงศ์ (ประมาณ พ.ศ. 1793) นำโดยพระสารีบุตรและคณะมีอิทธิพลจนถึงพม่าใต้และมอญนิกายก็เริ่มเสื่อมลงและแตกเป็น 6 นิกาย

ยุคที่ 5 พระเจ้าธรรมเจดีย์ กษัตริย์กรุงหงสาวดี (ประมาณ พ.ศ. 2003) ประกาศว่า พระองค์ได้ส่งพระสงฆ์ไปศึกษาและอุปสมบทตามจารีตลังกาวงศ์ ทรงชำระพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์แล้ว ด้วยการผนวกรวมพระสงฆ์ทั้งหมดที่เคยแตกแยกกันในมอญประเทศให้เป็นหนึ่งเดียว ส่งเสริมให้อุปสมบทในอุทกุเขปสีมาตามแบบลังกา มีจารีตปฏิบัติและเรียกคณะนี้ว่า “คณะกัลยาณีสีมา”

พระพุทธศาสนาในยุคที่ 5 คือ ยุคของพระเจ้าธรรมเจดีย์แห่งกรุงหงสาวดี จึงเป็นยุคแห่งการประดิษฐานพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ในนามคณะสงฆ์กัลยาณีสีมาลงในมอญประเทศได้อย่างสมบูรณ์เป็นระยะเวลายาวนาน นับได้ว่าพระเจ้าธรรมเจดีย์ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ห่วงใย มีวิสัยทัศน์ในการปฏิรูปพระพุทธศาสนาเพื่อหวังรวมนิกายสงฆ์ในพระพุทธศาสนาให้เป็นหนึ่งเดียวโดยยึดแนวทางของพระเจ้าอโศกมหาราช ทำให้การปฏิรูปพระพุทธศาสนาในประเทศมีแนวทางที่ชัดเจนมากขึ้น

หลังจากสิ้นสมัยของพระเจ้าธรรมเจดีย์แล้ว สถานการณ์พระพุทธศาสนาในเมืองมอญ การเผยแผ่และดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ในเมืองมอญก็ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางการเมือง ผู้อุปถัมภ์ ผู้รักษาดำรงไว้ ฉะนั้นเมื่อการเมืองไร้เสถียรภาพ ประกอบกับพม่าเองก็ต้องการขยายอาณาเขตจึงเข้ายึดครองเมืองมอญ พระพุทธศาสนาก็ได้รับผลกระทบไปด้วย จึงเกิดการอพยพใหญ่ และบางครั้งก็ถูกกวาดต้อนในสถานะเชลยศึกเข้าสู่ประเทศเพื่อนบ้านและสยาม

หลายต่อหลายครั้ง (นรเศรษฐี เตชะ, 2562: 1) ขณะที่ องค์ บรรจุน (2551: 1-22) ได้สรุป การอพยพของคนมอญเข้าสู่สยามรวมทั้งสิ้น 9 ครั้งใหญ่ ๆ ส่งผลกระทบต่อหลายอย่าง กล่าวคือ ในการอพยพทั้ง 9 ครั้ง ชาวมอญได้นำพระพุทธศาสนาติดตัวมาด้วย มอญย้อนกลับหลังจากกษัตริย์กรุงหงสาวดี พระเจ้าธรรมเจดีย์ได้สนับสนุนให้เกิดการปฏิรูปพระพุทธศาสนาและปักหมุดพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ (กัลยาณีสมา) มั่นคงไว้ที่รัฐมอญแล้ว หลังรัชสมัยของพระองค์กว่า 100 ปี ความไร้เสถียรภาพทางการเมืองและการขยายตัวของอาณาจักรพม่าได้ทำลายบ้านเมืองมอญและศาสนา ก่อให้เกิดการอพยพครั้งใหญ่เข้าสู่สยาม ชาวมอญได้นำสมบัติอันล้ำค่าคือพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์มาด้วย ได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร เวลาผ่านไปพระสงฆ์มอญเข้ามามีบทบาทในสังคมสยามมีส่วนร่วมในการปกครองได้รับการยอมรับเรียกว่า มอญนิกาย ควบคุมกับธรรมยุตและมหานิกาย ดังปรากฏในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มอญนิกายมีรูปแบบการบวช การปฏิบัติและพิธีกรรม มีคาสวดแตกต่างจากพระสงฆ์สยาม ที่สำคัญในเวลาต่อคือ มีบทบาทโดยตรงต่อการปฏิรูปคณะสงฆ์ก็คือ พระสุเมธุนี พระสงฆ์มอญในคณะกัลยาณีสมา จาริตลังกาวงศ์โดยตรงนั่นเอง

พระพุทธศาสนา : จากลังกาสู่เมืองนครศรีธรรมราช และสุโขทัย

พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เข้ามาถึงสยามเมื่อราวปี พ.ศ.1800 พระสงฆ์สยามได้ไปบวชแปลงที่ลังกาและกลับมามีพระสงฆ์ลังกาติดตามมาด้วย มาตั้งคณะที่นครศรีธรรมราชก่อนแล้วช่วยกันสร้างพระมหาธาตุนครศรีธรรมราช เป็นสถูปรูปทรงลังกา เผยแผ่พระพุทธศาสนา ข้อวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์จนเป็นที่ศรัทธาของพระเจ้าจันทรภาณุ เจ้าผู้ครองนคร พระองค์ให้การอุปถัมภ์และส่งเสริมพระพุทธศาสนา จัดส่งพระสงฆ์ไปศึกษาที่ลังกาและตั้งคณะสงฆ์ที่เมืองนครศรีฯ เรียกว่าพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ด้วย พิมพิร์ราโพ เปรมสมิทธิ (2549 : 1) กล่าวว่า พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ได้เจริญรุ่งเรืองที่เมืองนครศรีธรรมราชก่อนเมืองอื่นในสยาม ในด้านความสัมพันธ์กับเมืองลังกานั้นมีหลักฐานว่า พระเจ้าจันทรภาณุ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้เดินทางไปลังกาถึง 2 ครั้ง อีกทั้งได้อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์

มาประดิษฐานในนครศรีธรรมราช และต่อมาพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ก็ได้ขยายไปยังอาณาจักรสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้อาราธนาพระสงฆ์และเชิฏนิกปราชญ์จากเมืองนครศรีธรรมราชไปเผยแผ่พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ที่กรุงสุโขทัยดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 29-30 ว่า "...เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้มีอริยัญญิก พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถระสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกมาแต่เมืองศรีธรรมราชมา..." หลังจากนั้น พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ก็ได้เผยแพร่อีกอย่างต่อเนื่องจากสุโขทัย สู่อุทยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน

ธรรมเนียมติกนิกาย : กำเนิด และการขยายวงศ์ธรรมยุติกนิกายในสยาม

ภายหลังพระเจ้าปดุงพม่ารุกรานพม่าให้ทำสังคายนาครั้งที่ 4 ที่ประเทศลังกาเรียบร้อยแล้ว ลังกากลายเป็นดาวเด่นในฐานะต้นแบบเมืองที่สนับสนุนพระพุทธศาสนา เป็นเมืองมีพระไตรปิฎกที่ได้รับการชำระถูกต้องแล้ว โดยเชื่อว่าพระสงฆ์ผู้มีข้อวัตรปฏิบัติตรงตามพระไตรปิฎก มีหลักเกณฑ์ในการคัดกรองและรับผู้จะเข้าสู่สังฆมณฑลอย่างน้อยต้องลาสิกขาจากนิกายเดิมเพื่อ "รับ" ความเป็นลังกาวงศ์ ดังกล่าวแล้วในตอนต้น ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้เมืองที่นับถือพระพุทธศาสนาในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น พม่า มอญ สยาม ล้านนา ล้านช้างและกัมพูชาต่างเดินทางสู่ลังกาเพื่อนำพระพุทธศาสนาไปยังดินแดนของตน

นอกจากประเทศมอญแล้ว ในขณะนั้น พระพุทธศาสนาในสยามนั้นก็มีหลากหลาย และผสมผสานกับความเชื่อต่าง ๆ ในท้องถิ่น อันเนื่องมาจากพระพุทธศาสนาเข้าสู่สยามในหลายทางและหลายนิกายทั้งเถรวาท มหายาน รวมทั้งวัชรยาน (ล้านนา) ด้วย ตั้งแต่สุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ ทวีชัย แสงนุสร (2559 : 65) กล่าวว่าที่เป็นเช่นนี้เกิดจาก 1) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ 2) การเคลื่อนย้ายของผู้คน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์อันที่ญาติหรือการหาพื้นที่ทำกินที่สมบูรณ์กว่า และ 3) การอพยพหนีสงครามหรือการถูกกวาดต้อนในฐานะเชลยในสงคราม เป็นต้น การเคลื่อนย้ายเหล่านี้ก่อให้เกิดการถ่ายโอนคำสอน ความเชื่อทางศาสนา วัฒนธรรม

ศิลปกรรม อย่างไม่ต้องสงสัย เช่นคำกล่าวที่ว่าศาสนายู่กับคน คนไปที่ไหนศาสนา ก็อยู่ที่นั่น

พระวชิรญาณภิกขุ (รัชกาลที่ 4) ภายหลังผนวชได้เสด็จไปประทับที่วัดมหาธาตุฯ เพื่อปฏิบัติอุปัชฌาย์วัดต่อสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) เป็นเวลา 3 วัน จากนั้นจึงเสด็จไปประทับจำพรรษาที่วัดสมอราย (วัดราชาธิวาสปัจจุบัน) ซึ่งเป็นวัดฝ่ายอรัญญวาสี ซึ่งเป็นวัดที่เน้นการปฏิบัติสมถวิปัสสนากรรมฐานที่มีชื่อเสียง พระองค์ได้เสด็จมาประทับที่วัดแห่งนี้และศึกษาวัตรปฏิบัติ การบำเพ็ญกรรมฐานกับ พระธรรมวิโรจน์เจ้าอาวาส ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญวิปัสสนาธุระในสมัยนั้น นอกจากนี้ พระองค์เสด็จไปเรียนรู้ในหลายวัดเพื่อเปรียบเทียบ เช่น วัดราชสิทธิาราม และสำนักวิปัสสนาอื่น ๆ (ภวมินทร์ วาดเขียน, 2553 : 222-226) ทรงอุทิศตนทุ่มเทค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการทำสมาธิ สอบถามอาจารย์ทั้งหลายแม้จะได้คำตอบตั้งแต่ต้นจนปลาย คือ ผลของการฝึกจิตได้แก่ความรู้ความเข้าใจในสรรพสิ่งเพื่อการบรรลุธรรมและสิ้นอาสวะ (วันทนีย์ สงศิริ, 2525 : 76-77) รู้สึกไม่พอใจในคำตอบ จึงหน້ายที่จะฝึกวิปัสสนาต่อ ด้วยเหตุผลว่า เมื่อพระองค์มีข้อสงสัยและนำไปถามอาจารย์ ท่านเหล่านั้นไม่สามารถให้ความกระจ่างได้ อีกทั้งคำตอบที่ได้ก็ไม่เชื่อมโยงกับพระไตรปิฎก หากแต่เป็นการอธิบายบนพื้นฐานความเชื่อของตนเสียเป็นส่วนมาก พระองค์เห็นว่า ภิกษุเหล่านั้นไม่นิยมค้นคว้าและศึกษาเอกสาร ตำรา นิยมอ้างคำพูดครูบาอาจารย์ที่สอนและให้ปฏิบัติตาม ภวมินทร์ วาดเขียน (2553 : 222-226) อ้างว่าเรื่องนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวปวเรศวริยาลงกรณ์ได้อธิบายว่า ขณะที่พระองค์ (วชิรญาณภิกขุ) ประทับที่วัดสมอราย ได้ทดลองปฏิบัติสมถและวิปัสสนาธุระ ซึ่งดูไม่กระจ่างชัด ดูคลุมเครือและไม่ยึดโยงกับพระไตรปิฎก ส่วนมากนิยมบอกกล่าวกันตามคติโบราณ ไม่ชี้แจง แสดงเหตุให้ผู้ศึกษาเห็นจริงด้วยปัญญา จึงเห็นว่า การทำสมถวิปัสสนากรรมฐานอย่างไม่เข้าใจนี้ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งบุญและปวยการที่นึ่งหลักตามภาวนาเจ็บหลังเสียเปล่า (วันทนีย์ สงศิริ, 2525 : 78) ในที่สุดแล้ว พระองค์จึงหมดความสนใจในการปฏิบัติวิปัสสนาธุระ เพราะทรงเชื่อว่า รากฐานเดิมของการเจริญภาวนา คือ การศึกษาพระไตรปิฎก

พระองค์จึงเริ่มศึกษาค้นถุระคือการศึกษาคัมภีร์ เพื่อจะอ่านพระไตรปิฎก ให้แตกฉาน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยารัตน์ (2511 : 2) กล่าวว่า แรงผลักดันอีกอย่างหนึ่งก็คือ ภิกษุวัดสมอรายเองกลับมือคิดต่อการศึกษา พระไตรปิฎก (ปริยัติ) ด้วยพึงพอใจที่จะยึดถือแนวปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความรู้สูงสุด ทางพระพุทธศาสนาด้วยวิปัสสนา หาใช่ด้วยการศึกษา (วันทนิย์ สงศิริ, 2525 : 79) ดังนั้น เมื่อออกพรรษาจึงเสด็จกลับวัดมหาธาตุ และทรงศึกษาภาษาบาลีที่สำนัก แห่งนี้ ทำให้มีความรู้ภาษาบาลีอย่างแตกฉาน สามารถอ่านพระไตรปิฎกและ อรรถกถาจนเข้าพระทัยด้วยพระองค์เอง (สุจริตลักษณะ ดิมดวงและคณะ, 2538 : 39) 3 ปีต่อมา ปี พ.ศ. 2369 พระองค์ทรงเข้าสอบปริยัติธรรมในที่ประชุมพระราชาคณะ ชั้นผู้ใหญ่ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยต่อหน้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสด็จมาเป็นประธาน สอบผ่านเป็นเปรียญโท 5 ประโยค ในรูปแบบมุขปาฐะ คือ สอบจำปากเปล่า

ในความเห็นของพระวชิรญาณภิกขุ อนาคตของพระศาสนาจะเป็นอย่างไร กล่าวคือ พระสงฆ์ที่ตั้งใจรักษาพระศาสนาด้วยการปฏิบัติสมถวิปัสสนากรรมฐาน มีอยู่บ้าง แต่ก็ไม่สามารถอธิบายให้ยึดโยงกับพระไตรปิฎกได้ ส่วนหนึ่งประพฤติดวัตร ของพระสงฆ์ก็อยู่นอกร่องพระธรรมวินัยเช่น เตะตะกร้อ เล่นหมากกรุก ตีไก่ กัดปลา ต่อกนก เล่นว่าว สะสมของมีค่าราคาแพง หวังความร่ำรวย หวังยศตำแหน่งทั้งทางสงฆ์ และทางฆราวาส ประกอบพิธีทางไสยศาสตร์ หากินด้วยการล่อลวงด้วยเล่ห์กล ต่าง ๆ ไม่ได้ตั้งใจปฏิบัติและสืบทอดพระศาสนา (ปฐม นิคมานนท์, 2546 : 68) วันหนึ่งพระองค์ทวนถามพฤติการณ์สงฆ์กับสมเด็จพระสังฆราช พระราชอุปัชฌาย์ ก็ให้คำตอบว่า "... ท่านจะมาสงสัยอะไรในบรรพชาและสิกขาบทแล้ว เพศสงฆ์ที่ เนืองมาแต่วงศ์พระอริยเจ้านั้น เสื่อมสูญสิ้นหมดแล้วแต่ครั้งกรุงแตกแก่พม่า ยังเหลืออยู่แต่เพศอลัชชีที่ไม่มีความละอายบาป ประพฤติแต่การหยาบๆ ล่วงวินัย สิกขา พวกเราก็พากันบวชบรรพชามาแต่สงฆ์พวกนั้น จึงได้ปฏิบัติผิดจากธรรมวินัย ไตรสิกขา ทรงไว้แต่ผ้า กาสาวพัตร์หาข้อปฏิบัติไม่ได้.." (พระครูสิริปัญญาภรณ์ (อ่อน), 2480 : 20) ด้วยเหตุนี้ในเวลาต่อมาเมื่อพระองค์สถาปนาธรรมยุติกนิกาย พระวชิรญาณภิกขุจึงเริ่มต้นด้วยท่าทีที่ดูจะปฏิเสธความชอบธรรมของคณะสงฆ์

ที่มีอยู่เดิมว่า ศาสนวงศ์เป็นจลาจลมาแต่ครั้งกรุงเก่าแล้ว กับได้เห็นอาจารย์วัดของสมณะบางเหล่าไม่นำมาซึ่งความเลื่อมใส ทรงสังเวชสลดพระทัยนัก ด้วยการศาสนาคือวงษ์บรรพชาอุปสมบท เห็นว่าเป็นของมีรากอันเน่าผุ ไม่มีมูลที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ...ลัทธิสมณนั้นมากมุลุ่นวายไปด้วยสัมโมหวิหาร อยู่อย่างมมมายเหมือนกับยี่มจุกทำนมาหายใจ จะพูดสิ่งใดก็เป็นต่ออ้างคติ เช่น อาຈິณณะกับปิกาว่าท่านผู้ใหญ่เคยทำมาอย่างนี้ ไม่แม้แสดงเหตุที่ออกมาให้เห็นจริงได้ แต่ถือลัทธิของตนนั้น ดันดื้อไป มิได้รู้ว่าผิดและชอบไม่เป็นที่ตั้งแห่งปัญญา

ด้วยความคิดดังกล่าว ภายหลังพระองค์ได้ตั้งสังฆาภิธานเพื่อให้ได้พบพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีงามถูกต้องตามร่องพระธรรมวินัยภายในสามวันเจ็ดวัน ทั้งนี้เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและเป็นแรงบันดาลใจในการปฏิรูปและสืบทอดพระพุทธศาสนา กระทั่งได้เจอพระสุเมธมุนี (ชาย พุทฺธวโธ) ซึ่งสืบเชื้อสายจากคณะสงฆ์กัลยาณีสีมา (ลังกาวงศ์) ที่วัดบวรเมศล (วัดลิงขบ สังกัดมอญนิกายขณะนั้น) ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรี ตรงข้ามเยื้องวัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) กล่าวกันว่า พระสุเมธมุนีรูปนี้เป็นผู้ชำนาญพระไตรปิฎกและประพจน์วัตรปฏิบัติอย่างเคร่งครัด สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2518 : 75) ส่องภิกษุรูปนี้ว่า “...เป็นผู้ฉลาดในวินัย รู้พุทธวจนะ ชำนาญในภาษาบาลี (อักขรูกัจจายนวิธิ)...” พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2547 : 11) ก็ทรงเห็นสอดคล้องกันว่า เมื่อพระวชิรญาณภิกษุทอดพระเนตรจริยาวัตรและข้อปฏิบัติ จึงได้แวะเวียนไปมาสันทนาจนเกิดความมั่นใจว่า มอญนิกายนี้ปฏิบัติตรงต่อธรรมวินัยแท้จริง จึงถวายตัวเป็นศิษย์ ต่อมาพระองค์พร้อมคณะจึงได้ทำพิธี “บวชแปลง” ในอุททุกเขปสีมา (โบสถ์น้ำเจกเชนธรรมเนียมนิยมของลังกาวงศ์ และกัลยาณีสีมา) บริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งทิศตะวันออกติดกับวัดราชาธิวาส ปัจจุบัน ต่อมาเมื่อผู้ศรัทธาในวิถีวิตรปฏิบัติและธรรมเนียมของพระวชิรญาณภิกษุจำนวนเพิ่มขึ้น พระองค์จึงได้ขยายแนวคิดและวิธีการปฏิบัติในธรรมเนียมนี้ไว้ว่าจะเป็นภาระหมั้ว การสวดมนต์ การเทศนา การทำสังฆกรรม แนวคิดแนวสันนิยมนุญญานิยม การศึกษา ระเบียบประเพณีจารีตธรรมยุต เป็นต้น คนไทยรู้จักคณะนี้ในนาม คณะธรรมยุตหรือธรรมยุติกนิกาย ซึ่งแปลว่า คณะที่ยึดมั่นในหลักอันเป็น

ธรรมวินัย อันเป็นผลผลิตของการปฏิรูปพระพุทธศาสนาในห้วงเวลาดังกล่าวและยึดโยงจนกระทั่งปัจจุบัน

บทสรุป

บทความนี้ได้อธิบาย การขยายตัว การดำรงอยู่และความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนาที่อิงอยู่กับเสถียรภาพทางการเมือง สถาบันกษัตริย์ ผู้ปกครอง คณะสงฆ์ ชุมชน เป็นต้น พระเจ้าธรรมเจดีย์ของประเทศมอญ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับรัชกาลที่ 4 คือ เคยผ่านการบวชเรียนมาเป็นเวลานาน ชำนาญในปริยัติแตกฉานในพระไตรปิฎก ไม่เพียงแต่เป็นผู้ให้ความสำคัญทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น พระองค์สนับสนุนให้เกิดการปฏิรูปพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นพันธมิตรในการขับเคลื่อนสังคม ถึงแม้พระพุทธศาสนาจารีตลังกาเข้ามาในมอญ ล้านนา สุโขทัย อโยธยา รัตนโกสินทร์ แต่คงอยู่ในสภาพพ่วงเรื่องและจางหายเป็นพัก ๆ หลักใหญ่ก็ขึ้นอยู่กับบ้านเมืองไม่สงบอยู่ในภาวะสงคราม ในเมืองสยาม ตอนต้นรัตนโกสินทร์ พระวชิรญาณมิกขุ (รัชกาลที่ 4) ต้องการปฏิรูปพระศาสนาให้อยู่ในร่องความหมายเดิมแห่งพระไตรปิฎก เช่น การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์และฆราวาสตามครรลองพระไตรปิฎก เมื่อพบพระสงฆ์มอญ จึงก่อเกิดความเลื่อมใส พร้อมคณะจำนวนหนึ่งได้บวชแปลงและยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติจนก่อเกิด “ธรรมยุติกนิกาย” ขึ้นมาในสังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

- กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2518). **ความทรงจำ**. กรุงเทพฯ : เสริมวิทย์บรรณาการ.
- ชาญวิทย์ ปรีชาพาณิชพัฒนา. (2564). **การอพยพของชาวมอญเข้าสู่ประเทศไทย**. สืบค้น 21 มกราคม 2564, จาก <https://sites.google.com/>.
- ณรงค์ คลองแก้ว. (2555). **ศึกษากำเนิดและพัฒนาการมอญนิกายในประเทศไทย (ปริญญานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต)**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.

- दनัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์. (2557). การศึกษาพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนา : วิวัฒน์หรือวิบัติ. **วารสารศิลปศาสตร์**, 6(1), 256-257.
- ทวีชัย แสงนุศร. (2559). วิเคราะห์อุดมการณ์ทางการเมืองการปกครองของสมัย สุโขทัยกับสถานการณ์ปัจจุบัน. **Journal of Modern Learning Development**, 1(1), 1.
- นรเศรษฐ์ เตชะ. (2562). กลุ่มคนมอญในพื้นที่ประวัติศาสตร์และความทรงจำ ของชุมชนโพธิ์สามต้นในสมัยอยุธยาจนถึงธนบุรี. **วารสารวิชาการอยุธยา ศึกษา**, 11(2), 1.
- ปฐม นิคมานนท์. (2546). **พระครูวิเวกพุทธกิจ (หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล) พระปฐมอาจารย์ใหญ่ฝ่ายพระกรรมฐาน โครงการหนังสือบูรพาจารย์ เล่ม 5**. กรุงเทพฯ : พี.เอ.ลิฟวิ่ง.
- ปาวเรศวรียากรณ์ (สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยา). (2511). **เทศนาพระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในมหามกุฏราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว). (2547). **เทศนาพระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2553). **กาลานุกรมพระพุทธศาสนาใน อารยธรรมโลก**. กรุงเทพฯ : ผลิตivism.
- พระอัครเดช ญาณเดโช. (2558). คัมภีร์โบราณมอญในประเทศไทย. **วารสารสุขุทัย ธรรมาธิราช**, 5(1), 1-14.
- พิมพ์วิภา ไพ ปรหมสมิทธิ์. (2549). **ความสัมพันธ์กับประเทศลังกา**. ปริญญาโท ปรินญาหมาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- ภูมินทร์ วาดเขียน. (2553). การสถาปนาธรรมยุติกนิกายของวชิรญาณภิกขุ : ปัญหาเรื่องสังฆเภท. **วารสารพุทธศาสนศึกษา**, 112-120.

- มัลลิกา ภูมะธน และคณะ. (2556). พระพุทธศาสนาในประเทศไทยพม่า : นิยายการปกครอง และสมณศักดิ์. **วารสารสังคมศาสตร์ปริทรรศน์**, 7(2), 1. ไมเคิล โรห์. (2562). พุทธศาสนา “ลัทธิลัทธิ” เข้ามาเมื่อไร ทางไหน, สืบค้นเมื่อ 30 มกราคม พ.ศ. 2564 จาก <https://www.silpa-mag.com/>
- รายงานพิเศษ. (2561). **พุทธศาสตร์สัมพันธ์ไทย-ลังกา**. สืบค้นเมื่อ 26 พฤศจิกายน 2561, จาก www.matichon.co.th.
- วันทนีย์ ส่งศิริ. (2525). **การขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมบุญ บุญฤทธิ์. (2550). **ลัทธิลัทธิในสยามและสยามวงศ์ในลังกา**. **วารสารมหาจุฬาริชาการ**, 1(2), 38-39.
- สัจภูมิ ลอ. (2556). **พระพุทธศาสนาสยามได้เคลื่อนไปมณฑลที่ลังกา**. กรุงเทพฯ: ดิพตา.
- สิริปัญญามณี (อ่อน) (พระครู). (2480). **มหาศาสนวงศ์**. พระนครฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- สุกัญญา เบาเนต. (2551). **ตัวตนคนมอญ**. สืบค้นเมื่อ 29 ก.พ. 2551, จาก <https://mgronline.com>.
- สุจิตต์ลักษณ์ ดีผดุงและคณะ. (2538). **พระสงฆ์มอญในสังคมไทย**. **วารสารพุทธศาสนศึกษา** 2(1), 39.
- องค์ บรรจุน. (2551). **การเคลื่อนย้ายของชาติพันธุ์มอญจากมอญประเทศสู่สยามประเทศ**. เอกสารประกอบสัมมนาวิชาการ, 1-22.